

LASY NA ZIEMIACH POLSKICH U PRUGU NIEPODLEGŁOŚCI (1918–1924)

Tadeusz Janicki

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 roku otworzyło nowy okres w dziejach lasów znajdujących się na jej terytorium. Ich obszar i stan u progu niepodległości był w głównej mierze rezultatem wielowiekowej aktywności gospodarczej człowieka, która miała bezpośredni wpływ na postępującą deforestację i ukształtowanie się różnorodnych form krajobrazu kulturowego. Deforestacja ziem polskich rozpoczęła się we wczesnym średniowieczu, ale jej tempo wzrosło w XIX i na początku XX wieku pod wpływem reform uwłaszczeniowych, industrializacji, urbanizacji i gospodarki rabunkowej w czasach wojen i po ich zakończeniu.

Przez wieki las i jego produkty stanowiły podstawę życia gospodarczego ziem polskich, a drewno było jednym z dominujących elementów kultury materialnej. Do czasów rewolucji przemysłowej było głównym surowcem do produkcji rzemieślniczej, budownictwa i konstruowania maszyn oraz podstawowym surowcem energetycznym. Na ziemiach polskich, ze względu na niski poziom industrializacji, powyższą rolę las i drewno spełniały jeszcze na początku XX wieku. Dlatego w odradzającej się Polsce miały one zasadnicze znaczenie gospodarcze i społeczne.

Głównym przedmiotem niniejszych rozważań są: stan lasów u progu niepodległości oraz działania władz polskich zmierzające do przejęcia i zagospodarowania obszarów leśnych na potrzeby bieżącej gospodarki i odbudowy ze zniszczeń

Tabela 1. Zmiany w zalesieniu ziem polskich w okresie zaborów i pierwszych latach II Rzeczypospolitej (1815–1924)

Table 1. Changes in afforestation of Poland in the time of annexation and first years of the 2nd Republic of Poland (1815–1924)

Rok	Ogólny obszar lasów w ha					
	Królestwo Polskie		Galicja		W. Ks. Poznańskie i Prusy Zachodnie	
	powierzchnia ha	procent lesistości	powierzchnia ha	procent lesistości	powierzchnia ha	procent lesistości
1815–1824	3 816 070	30,9	2 212 506	28,2	1 169 717	21,5
1850–1858	3 755 795	30,4	2 113 766	26,9	1 183 686	21,8
1878–1880	2 747 663	22,3	2 040 976	25,7	1 125 534	20,7
1890–1900	2 538 793	20,6	2 013 557	25,6	1 127 503	20,7
1909–1913	2 371 371	19,2	1 993 898	25,4	1 162 458	20,7
1924	2 561 388	18,8	2 005 429	24,9	888 141	19,0

Źródło: Miklaszewski, 1928, *Lasy i leśnictwo w Polsce*, t. I, Warszawa, s. 35.

wojennych. Podstawowe pytania badawcze dotyczą procesu deforestacji i gospodarki leśnej w XIX w. i podczas I wojny światowej, budowy polskiej administracji leśnej, aktów prawnych wydanych przez władze polskie począwszy od 1918 roku odnoszących się do ochrony lasów i gospodarki leśnej oraz problemów związanych z przejmowaniem i zagospodarowywaniem lasów przez polską administrację. Pod względem terytorialnym i chronologicznym artykuł obejmuje Polskę w granicach z lat 1918–1924 roku. Podstawę źródłową pracy stanowi literatura przedmiotu, źródła drukowane, artykuły z czasopism specjalistycznych oraz publikowane materiały statystyczne.

Przedstawienie stanu lasów u progu niepodległości wymaga krótkiej chociażby charakterystyki procesów toczących się w okresach wcześniejszych, w tym szczególnie w XIX wieku i podczas I wojny światowej, które miały decydujący wpływ na obszar, rozmieszczenie i kondycję lasów na terytorium odrodzonej Polski. W tym czasie, w rezultacie intensywnej gospodarki rolnej, reform uwłaszczeniowych, industrializacji, urbanizacji i gospodarki rabunkowej w trakcie I wojny światowej lesistość ziem polskich systematycznie spadała (patrz tab. 1).

Z danych statystycznych w tabeli 1 jednoznacznie wynika, że w okresie 1815–1913 powierzchnia lasów w największym stopniu zmniejszyła się w Królestwie Polskim, bo aż o 37,8%. W dwóch pozostałych zaborach straty były zdecydowanie mniejsze i wyniosły odpowiednio 9,9% w zaborze austriackim i jedynie 0,6% w zaborze pruskim¹.

1 Według L. Pączewskiego lesistość w Królestwie Kongresowym zmniejszyła się z 29,0% w 1824 do 18,5% w 1911 roku; w Małopolsce z 31,5% w 1842 do 25,7% w 1913 roku i w zaborze pruskim z 21,4% w 1815 do 19,7% w 1900 roku. Zmniejszenie lesistości na ziemiach wschodnich (zabranych) szacował na pow. 30%. Patrz: L. PĄCZEWSKI, 1924,

Do połowy XIX wieku zmniejszanie się powierzchni lasów następowało stonkowo powoli, głównie ze względu na ograniczony rynek zbytu oraz słabo rozwiniętą sieć transportową. Przyspieszenie wystąpiło w związku z rozbudową kolei, reformami uwłaszczeniowymi i industrializacją. Rozbudowa linii kolejowych umożliwiła intensywne pozyskiwanie drewna na obszarach, na których wcześniej ze względów transportowych było to nieopłacalne. Z kolei uwłaszczenie chłopów zmusiło właścicieli ziemskich (szczególnie w zaborach rosyjskim i austriackim) do wycinki lasów w celu uzyskania środków finansowych koniecznych do modernizacji folwarków (zatrudnienia robotników rolnych, zamiany wykarczowanych obszarów na pola uprawne lub łąki, zakupu maszyn, budowy gorzelnii itp.) i uwolnienia majątków od różnych ciężarów i długów. W ramach likwidacji serwitutów (z wyjątkiem zaboru pruskiego, gdzie ustawa uwłaszczeniowa nie przewidywała służebności leśnych na rzecz chłopów) znaczne obszary gruntów po wyrąbanym lesie lub z drzewostanem przeszły na własność chłopów i gromad wiejskich, a w Małopolsce na własność gmin i spółek włościańskich².

Większość lasów w byłym Królestwie Polskim w 1913 roku, mianowicie 1 716 624 ha, czyli 76% ogólnej powierzchni leśnej, stanowiły lasy prywatne (dworskie, drobnoszlacheckie i innych kategorii), a lasy państwowe (zwane wtedy rządowymi) jedynie 24%, czyli 654 747 ha³. Pozytywny rozwój gospodarki leśnej i polskiego leśnictwa z czasów Królestwa Kongresowego, gdy m.in. powołano do życia Dyрекcję Generalną Lasów Rządowych oraz Szkołę Szczególną Leśnictwa został przerwany po upadku powstania styczniowego, gdy bezpośredni zarząd nad lasami przejęły władze rosyjskie. Gospodarka leśna pod ich kierunkiem była nieracjonalna, a produktywność bardzo niska. Powszechnie zaniebdywano takie kwestie jak uprawa lasów, odnawianie zrębów, produkcja nasion i sadzonek oraz komunikacja na obszarach leśnych. Jednocześnie prowadzono intensywne wyręby⁴.

Stan lasów prywatnych również pozostawiał wiele do życzenia. Szczególnie lasy włościańskie i drobnoszlacheckie eksploatowano w sposób rabunkowy. W pierwszym rządzie zdecydowały o tym czynniki polityczne i ekonomiczne związane z powstaniem narodowymi oraz zadłużeniem majątków i uwłaszczeniem chłopów. W rezultacie powyższej reformy ponad 300 tysiącom zagród włościańskich przyznano działki leśne w zamian za likwidację lub ograniczenie praw serwitutowych. Chłopi masowo korzystali z przyznanych im lasów i prowadzili wyrąb bez żadnego planu w zależności od bieżących potrzeb lub dokonywali

---

Lasy. Przemysł i handel drzewny w Polsce, Warszawa, (dalej: L. PĄCZEWSKI, 1924, *Lasy...*), s. 19–25.

2 J. MIKLASZEWSKI, 1928, *Lasy i leśnictwo w Polsce*, t. I, Warszawa, (dalej: J. MIKLASZEWSKI, 1928, *Lasy i leśnictwo...*), s. 37.

3 L. PĄCZEWSKI, *Lasy...*, s. 10.

4 J. MIKLASZEWSKI, *Lasy i leśnictwo...*, s. 37; W. MILLER, 1922, *Wpływ odbudowy kraju, parcelacji i likwidacji serwitutów leśnych na stan naszych lasów*, „Rynek Drzewny i Przegląd Leśniczy”, nr 32, s. 3 (dalej: W. MILLER, 1922, *Wpływ odbudowy kraju...*).

wyrębu zupełnego i zamieniali tereny leśne na grunty uprawne. Jednocześnie duży popyt na drewno w ostatnich dziesięcioleciach XIX wieku ze strony rozwijającego się przemysłu i rosnących miast oraz wspomniane wcześniej kłopoty finansowe właścicieli ziemskich po uwłaszczeniu skłaniały ich do zwiększonego wyrębu i pozyskiwania w ten sposób gotówki na bieżące potrzeby i inwestycje. Wprowadzenie w Rosji w 1896 roku ochrony leśnej w niewielkim stopniu ograniczyło procesy niszczenia lasów⁵.

Również na włączonych w granice Rosji tzw. Ziemiach Zabrzanych w wyniku wyrębów rabunkowych doszło do znaczącego zmniejszenia się powierzchni lasów. O dużej redukcji lasów na tych obszarach zadecydowały z jednej strony ciągły wzrost cen drewna, który zachęcał właścicieli lasów do ich karczunku, z drugiej strony – wzmagająca się wciąż tendencja parcelowania ziemi pomiędzy chłopów i przyznane chłopom w trakcie reformy uwłaszczeniowej serwituty. Pomimo to lesistość kresów wschodnich w porównaniu do innych ziem polskich była wysoka i przed wybuchem wojny wynosiła w guberni mińskiej 39,8% i w guberni wileńskiej 23,4%⁶.

W Małopolsce, jak wynika z tabeli 1, powierzchnia lasów w XIX wieku uległa stosunkowo niewielkim zmianom, gdyż na przestrzeni 100 lat zmniejszyła się o 9,9%. Ostatecznie w 1910 roku do państwa należało 281 602 ha, czyli 14,1% obszaru lasów, 206 981 ha (czyli 10,4%) do gmin, fideikomisów i do innych instytucji publicznych, 96 820 ha (4,8%) do fundacji, spółek i kościołów oraz aż 1 407 103 ha (70,6%) do właścicieli prywatnych⁷.

Stan lasów i gospodarkę leśną w Małopolsce oceniano lepiej niż w Królestwie Kongresowym, jednak i tutaj nie była to gospodarka w pełni racjonalna. W Małopolsce również las traktowano jako zasób kapitału, który w razie potrzeby można było sprzedać lub samodzielnie wyciąć. Mimo tzw. ustawy lasowej z 1852 roku, zabraniającej karczowania lasów bez zezwolenia władz, w drugiej połowie XIX wieku było to częste zjawisko. Nierzadko prowadziło do całkowitej likwidacji lasu i przekształcenia zwolnionych w ten sposób terenów na grunty rolne lub pastwiska. Obszary mało urodzajne po pewnym czasie porzucano, co nierzadko prowadziło do powstawania w miejscach dawnych karczunków lotnych piasków i gołoborzy. Zjawisko stało się tak powszechne, że w 1904 roku wydano ustawę o zalesianiu ochronnym, jednak do wybuchu I wojny światowej nie zdołano naprawić powstałych wcześniej szkód⁸.

5 J. MIKLAŚZEWSKI, 1928, *Lasy i leśnictwo...*, s. 37–38; L. PAŃCZEWSKI, *Lasy...*, s. 11; *Dzieje lasów, leśnictwa i drzewnictwa w Polsce*, 1965, red. Józef Broda, Warszawa (dalej: *Dzieje lasów, leśnictwa...* 1965) s. 209–212.

6 L. PAŃCZEWSKI, *Lasy...*, s. 25.

7 L. PAŃCZEWSKI, *Lasy...*, s. 17; nieco inne dane podaje A. Żabko-Potopowicz, według którego lasów państwowych było 287 tys., a lasów prywatnych 1252 tys. ha. Patrz: *Dzieje lasów, leśnictwa...* 1965, s. 219–220.

8 J. BRODA, 2000, *Historia leśnictwa w Polsce*, Poznań (dalej: J. BRODA, *Historia leśnictwa...*), s. 62, 67; *Dzieje lasów, leśnictwa...* 1965, s. 213–214; L. PAŃCZEWSKI, *Lasy...*, s. 17.

Władze austriackie aż do 1870 roku systematycznie sprzedawały lasy stanowiące część polskich dóbr koronnych przejętych przez zaborcę w trakcie pierwszego i trzeciego rozbioru Polski. Podobnie jak w Prusach zmiana w polityce dotyczącej lasów państwowych nastąpiła dopiero w 1873 roku, gdy utworzono Dyрекcję Lasów i Dóbr Państwowych. Lasy państwowe podzielono wtedy na okręgi gospodarcze o przeciętnej powierzchni około 5600 ha, kierowane przez wykształconych leśników, i rozpoczęto w nich wprowadzanie racjonalnej gospodarki leśnej⁹.

W zaborze pruskim w pierwszej połowie XIX wieku przy ogólnej słabej tendencji do zmniejszania się powierzchni lasów szczególnie szybko kurczył się obszar lasów państwowych (o 28% od 1806 do 1850 roku). Był to rezultat edyktów królewskich z 1808 i 1809 r. zezwalających na sprzedaż wszystkich dóbr państwowych w celu umorzenia długów wojennych z lat 1806–1807. M.in. sprzedawano wtedy przejęte w trakcie zaborów na rzecz króla Prus polskie lasy królewskie i skonfiskowane na mocy ustawy sekularyzacyjnej z 1810 roku lasy należące wcześniej do majątków kościelnych i zakonnych¹⁰.

Dopiero w 1872 roku nastąpił zwrot w polityce leśnej Prus. Od tego momentu zaprzestano sprzedawania lasów państwowych oraz rozpoczęto systematyczny skup lasów prywatnych, pustek i nieużytków zdalnych do zadrzewienia. W rezultacie w Prowincji Poznańskiej i Prusach Zachodnich przy ogólnym znaczącym zmniejszaniu się powierzchni lasów prywatnych z 833 575 ha w 1856 roku do 559 619 ha w 1900 roku systematycznie rósł obszar lasów państwowych z 403 836 ha w 1856 do 520 994 ha w 1900 roku¹¹. W ten sposób obszar lasów państwowych w powyższym okresie zwiększył się z 34,1% w 1856 do 46% w 1900 roku, a lasów prywatnych zmniejszył się z 71% w 1856 do 49% w tym samym roku. Powierzchnia lasów kościelnych i gminnych pozostawała w omawianym okresie na podobnym poziomie i wynosiła około 46 tys. ha¹².

Stan lasów i gospodarka leśna w zaborze pruskim stały na wyższym poziomie niż w pozostałych zaborach, a lesistość Prowincji Poznańskiej i Prus Zachodnich zmniejszyła się w znacznie mniejszym stopniu niż w innych dzielnicach. Zarówno lasy państwowe, jak i prywatne podlegały państwowej kontroli. Gospodarkę leśną prowadzono w sposób racjonalny w oparciu o plany gospodarcze, choć trzeba zaznaczyć, że produkcja drewna z hektara była nieco mniejsza niż w innych częściach Niemiec. Gorzej niż w pozostałych częściach Rzeszy rozwijał się również przemysł drzewny¹³.

9 *Dzieje lasów, leśnictwa...* 1965, s. 230–231.

10 J. MIKLASZEWSKI, 1928, *Lasy i leśnictwo...*, s. 49; J. Broda, 2000, *Historia leśnictwa...*, s. 60.

11 L. PĄCZEWSKI, 1924, *Lasy...*, s. 18; J. MIKLASZEWSKI, *Lasy i leśnictwo...*, s. 52–53; *Vierteljahrshefte zur Statistik des Deutschen Reiches*, 25. Jahrgang 1916, 1917, Viertes Heft, Berlin, s. 14–15.

12 *Dzieje lasów, leśnictwa...* 1965, s. 214–215, 220–221; L. PĄCZEWSKI, 1924, *Lasy...*, s. 19–20.

13 J. BRODA, *Historia leśnictwa...*, s. 65; *Dzieje lasów, leśnictwa...* 1965, s. 262–263.

Ogólnie rzecz biorąc, w XIX i na początku XX wieku na ziemiach polskich, które znalazły się w granicach II RP, lasy eksploatowano bardzo intensywnie. W latach 1815–1913 (bez Ziemi Zabranych i województwa śląskiego) ubyło na tym obszarze 1670 tys. ha, czyli przeciętnie rocznie ok. 17 tys. ha. W największym stopniu dotyczyło to ziem Królestwa Kongresowego, gdzie w latach 1824–1909 obszar lasów zmniejszył się, jak już wspomniano, o 37,8%¹⁴.

Państwa zaborcze i prywatni właściciele lasów traktowali je jako rezerwę kapitałową i źródło łatwo dostępnych dochodów. Korzystając z dużego zapotrzebowania na drewno, wynikającego z eksplozji demograficznej, rozwoju miast i industrializacji ziem polskich w drugiej połowie XIX wieku, sprzedawali całe lasy bez względu na jakość gruntu. Tereny po wyciętym lesie na ziemiach dobrych wykorzystywano pod uprawy, a na gorszych jako pastwiska, co niejednokrotnie prowadziło do ich całkowitej dewastacji i powstawania piaszczystych wydm.

Już na przełomie XVIII i XIX wieku dostrzegano problem nadmiernego wylesiania ziem polskich i zanikania niektórych gatunków drzew, ale dopiero katastrofalny stan lasów i groźba braku drewna w drugiej połowie XIX wieku sprawiły, że w państwach zaborczych podjęto bardziej zdecydowane kroki na rzecz planowej gospodarki leśnej i zwiększenia lesistości kraju. Wydano ustawy ochronne, a w zaborach pruskim i austriackim przystąpiono do systematycznego zalesiania terenów przetrzebionych przez wyręby. Jednak powyższe działania przyniosły zmianę trendu jedynie w zaborze pruskim. Ponadto efektem ubocznym zmniejszania się obszarów leśnych oraz ponownego ich zalesiania była zmiana struktury lasów, polegająca na zanikaniu niektórych gatunków drzew, jak dąb, jodła, świerk, brzoza czy olsza, na rzecz sosny oraz upowszechnianie się lasów jednorodnych w miejsce lasów mieszanych¹⁵.

W czasie I wojny światowej losy lasów na ziemiach polskich były bardzo zróżnicowane. O ile na terenie zaboru pruskiego pomimo wojny prowadzono w miarę normalną gospodarkę leśną i trudno mówić o większych stratach (J. Broda szacuje je na 10% ogólnego obszaru lasów państwowych), to w pozostałych zaborach, szczególnie na obszarach objętych walkami, zniszczenia były ogromne¹⁶.

14 J. MIKLASZEWSKI, 1928, *Lasy i leśnictwo...*, s. 55.

15 *Dzieje lasów, leśnictwa...* 1965, s. 209–216.

16 W byłym Królestwie Kongresowym i na ziemiach wschodnich największe zniszczenia były rezultatem okupacji niemieckiej i wojny polsko-bolszewickiej. Według danych polskiego Głównego Urzędu Likwidacyjnego, pod nadzorem niemieckiego Urzędu Leśnego przy Zarządzie Cywilnym Generalnego Gubernatorstwa w Warszawie od 1915 roku do końca wojny wyrąbano ogółem w lasach państwowych, donacyjnych i gminnych 32 454 154,56 m³ drewna. Adam Czerniaków ocenił, że Niemcy wyrąbali w ten sposób przeszło 30 etatów rocznych lasu. Patrz: A. CZERNIAKÓW, 1921, *Lasy i ich zniszczenie w b. Królestwie Polskim i Małopolsce*, „Roboty Publiczne”, z. 1 (dalej: A. CZERNIAKÓW, 1921, *Lasy i ich zniszczenie...*) s. 22; L. PĄCZEWSKI, 1924, *Lasy...*, s. 78; J. BRODA, 2000, *Historia leśnictwa...*, s. 71

W lasach państwowych województw centralnych uszkodzono i wycięto 183 tys. ha, w tym dokonano 72 tys. ha zrębów zupełnych. Z tej powierzchni uzyskano łącznie 34,8 mln m³ masy drzewnej. W lasach państwowych województw wschodnich uszkodzono i wycięto 35 tys. ha i pozyskano 20,4 mln m³ drewna, a w województwach południowych odpowiednio 16 tys. ha i 1,1 mln m³ drewna. Łącznie zatem w lasach państwowych wycięto i zniszczono około 250 tys. ha lasów, uzyskując w ten sposób ponad 50 mln m³ masy drzewnej. Według obliczeń J. Miklaszewskiego wartość powyższych strat (doliczając straty spowodowane zniszczeniem budynków, narzędzi i urządzeń w lasach) wyniosła 744,2 mln zł w złocie oraz 14,5 mln zł koniecznych do odnowienia obszarów całkowicie wylesionych (ok. 192 tys. ha)¹⁷.

Poza wyrębami w lasach państwowych zaborcy i właściciele eksploatowali również lasy prywatne, jednak trudno precyzyjnie ocenić wielkość wynikłych z tego tytułu strat. Według danych polskiego Urzędu Likwidacyjnego w Warszawie w lasach prywatnych Królestwa Polskiego wyrąbano lub przerąbano około 178 tys. ha i pozyskano z nich około 16,2 mln m³ drewna¹⁸. Z kolei w Małopolsce na obszarze 49 powiatów zbadanych przez Inspekcję Leśną w lasach prywatnych przerąbano lub wycięto zupełnie 36,4 tys. ha i pozyskano w ten sposób 2,9 mln m³ drewna. Jednak powyższe badania nie objęły 26 powiatów Małopolski Wschodniej, w której straty w lasach były największe. Według ogólnych szacunków Krajowego Urzędu Odbudowy zniszczeniu uległo 163 tys. ha lasów prywatnych¹⁹.

Brak także pewnych danych dotyczących strat w województwach wileńskim, nowogródzkim i poleskim²⁰. Według szacunków z 1920 roku straty w lasach na całej Litwie z lat 1913–1920 wynosiły 8,6% powierzchni lasów, a na Białorusi 1,9% powierzchni lasów. Szczególnie bolesne straty dotyczyły Puszczy Białowieskiej, w której Niemcy wycięli doszczętnie 5760 ha z ogólnej powierzchni

---

17 J. MIKLASZEWSKI, 1947, *Rzut oka na dzieje i stan leśnictwa i łowiectwa polskiego w okresie 1918–1939*, „Sylwan”, (dalej: J. MIKLASZEWSKI, 1947, *Rzut oka...*), s. 13; *Dzieje lasów, leśnictwa...*, 1965, s. 305–306.

18 Ogólnie Główny Urząd Likwidacyjny, opierając się na sprawozdaniach władz niemieckich, stwierdził, że Niemcy wyrąbali od początku wojny do roku 1918 łącznie we wszystkich kategoriach lasu 36 mln m³ drewna, z czego większość, bo aż 23,8 mln m³, zużyły wojska niemieckie. Patrz: C. ŁUCZAK, 1988, *Od Bismarcka do Hitlera. Polsko-niemieckie stosunki gospodarcze*, Poznań, s. 151; *Dzieje lasów, leśnictwa...*, 1965, s. 306; J. MIKLASZEWSKI, 1947, *Rzut oka...*, s. 13.

19 W 26 wschodnich powiatach Małopolski, niezbadanych przez urzędy leśne, według przybliżonych obliczeń Krajowego Urzędu Odbudowy, zniszczeniu uległo 163 200 ha obszaru leśnego. Patrz: J. MIKLASZEWSKI, 1947, *Rzut oka...*, s. 15; L. PĄCZEWSKI, 1924, *Lasy...*, s. 80; A. CZERNIKÓW, 1921, *Lasy i ich zniszczenie...*, s., s. 24.

20 Istnieją jedynie szacunki dla całej Litwy, Białorusi i Ukrainy. Patrz: S. KADER, 1920, *Katastrofalna gospodarka na Litwie i Białej Rusi*, Wilno.

125 000 ha (czyli ok. 5%) oraz trudną do określenia ilość pojedynczych okazów jesionów, dębów i klonów²¹.

Zarówno pod okupacją niemiecką i austriacką w celu jak największej eksploatacji lasów rozbudowywano lub stawiano nowe tartaki i budowano kolejki wąskotorowe oraz szereg fabryk przemysłu drzewnego, które jednak przed ich przejęciem przez władze polskie uległy większym lub mniejszym zniszczeniom. Okupanci, poza drewnem, masowo pozyskiwali i wywozili z lasów na ziemiach polskich żywicę, trocinę, węgiel drzewny oraz smołę i terpentynę²².

Poza wyrębami i eksploatacją gospodarczą na zniszczenie lasów polskich w Królestwie Kongresowym i na ziemiach wschodnich złożyły się budowanie linii obronnych, prowadzenie walk pozycyjnych (szczególnie w okolicach obleganych fortec), pożary, kradzieże i masowe gradacje szkodliwych owadów (m.in. strzygoni choinówki, paprocha cetyniaka, barczatki sosnowki, szczeliniaka sosnowego oraz korników), z którymi musieli jeszcze długo po zakończeniu wojny walczyć polscy leśnicy. Negatywny wpływ na stan lasów miały również zaniechania ze strony zaborców i okupantów dotyczące zalesień ogołoconych przez nich powierzchni w trakcie zrębów zupełnych. Przykładowo niemieckie władze okupacyjne zalesiły jedynie około 11,2 tys. ha, co stanowiło tylko około 20% z wyrąbanych przez nich drzewostanów o powierzchni ponad 54 tys. ha²³.

Ze względu na powyższe zniszczenia, powojenny chaos na ziemiach polskich i brak wiarygodnych danych statystycznych w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości podawano bardzo różne dane dotyczące powierzchni lasów i ich produktywności. Ustalenie obszaru lasów było trudne z uwagi na długi proces kształtowania się granic II Rzeczypospolitej (zakończył się dopiero w 1922 roku), brak materiałów źródłowych (map, operatów i zestawień statystycznych), które zostały wywiezione lub zniszczone przez zaborców, oraz dostatecznej ilości fachowców zdolnych do wykonania prac pomiarowych. W związku z tym dopiero w 1922 roku. Departament Leśnictwa MRiDP przedstawił pierwsze dane odnośnie do powierzchni lasów oparte na dokumentach przedwojennych i badaniach terenowych. Ich rezultaty zamieszczono w tabeli 2²⁴.

Z danych w tabeli wynika, że obszar lasów państwowych oraz znajdujących się w administracji państwowej wynosił 2 871 307 ha, co stanowiło 31,9% powierzchni lasów w Polsce, wynoszącego ogółem 8 981 361 ha. Wyraźnie przeważały lasy prywatne i inne niepaństwowe zajmujące 68,1% ogólnego obszaru lasów w Polsce. Największe tereny leśne znajdowały się w województwach poleskim, nowogródzkim i wołyńskim, a największą lesistością charakteryzowały się województwa stanisławowskie, śląskie i poleskie²⁵. Rozmieszczenie lasów w Polsce

21 PĄCZEWSKI, 1924, *Lasy...*, s. 80; *Dzieje lasów, leśnictwa...* 1965, s. 305–306.

22 J. BRODA, 2000, *Historia leśnictwa...*, s. 71; L. PĄCZEWSKI, 1924, *Lasy...*, s. 43, 46, 46–49; A. CZERNIAKÓW, 1921, *Lasy i ich zniszczenie...*, s. 21–22.

23 J. MIKLASZEWSKI, 1947, *Rzut oka...*, s. 15.

24 L. PĄCZEWSKI, 1924, *Lasy...*, s. 56–57.

25 L. PĄCZEWSKI, 1924, *Lasy...*, s. 65; J. BRODA, 2000, *Historia leśnictwa...*, s. 74.

Tabela 2. Obszar lasów i lesistość Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie danych Departamentu Leśnictwa Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych z 1923¹ roku.Table 2. Forest areas and forest density in the Republic of Poland based on the data of the Department of Forestry of the Ministry of Agriculture and State Goods of 1923¹

Województwa	Liczby bezwzględne					Liczby względne	
	Zaludnienie w tysiącach	powierzchnia w hektarach*				procent lesistości	na 1 mieszkańca przypada ha lasu
		ogólna województwa	lasów państwowych i w administracji państwa	lasów niepaństwowych	ogólna lasów		
Lwowskie	2 718	2 702 400	26 253	650 357	676 610	25,0	0,25
Stanisławowskie	1 346	1 836 800	243 016	385 004	628 020	34,1	0,46
Tarnopolskie	1 429	1 624 000	–	273 940	273 940	16,8	0,19
Krakowskie	1 990	1 744 800	40 193	367 464	407 657	23,3	0,21
Poznańskie	1 974	2 660 300	199 643	262 470	462 113	17,3	0,23
Pomorskie	939	1 638 600	275 406	79 548	354 954	21,6	0,38
Łódzkie	2 251	1 903 400	80 368	199 117	279 485	14,6	0,12
Warszawskie	3 043	2 943 100	109 934	232 955	342 889	11,6	0,11
Kieleckie	2 534	2 573 600	245 002	379 366	624 368	24,3	0,25
Lubelskie	2 086	3 116 000	93 148	558 345	651 493	21,2	0,31
Białostockie	1 302	3 251 800	517 522	169 777	687 299	21,1	0,52
Wołyńskie	1 437	2 944 300	271 786	578 766	850 552	28,4	0,59
Nowogródzkie	1 300	3 719 500	245 325	665 307	910 652	24,4	0,70
Poleskie	879	4 146 300	391 671	914 137	1 305 808	31,4	1,49
Śląskie	1 126	423 400	29 386	114 112	143 498	33,8	0,12
Wileńskie	511	1 385 100	102 654	279 389	382 043	27,6	0,74
Ogółem	26 865	38 663 400	2 871 307	6 110 054	8 981 361	23,2	0,33

Źródło: L. PĄCZEWSKI, 1924, *Lasy...*, s. 65.

¹ Według Rocznika Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej z 1927 roku ogólna powierzchnia lasów obliczona na podstawie danych Departamentu Leśnictwa Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych oraz danych spisowych GUS w 1923 roku wynosiła 7 946 344 ha, w tym państwowa i inna publiczna 2 571 514 ha, a prywatna i kościelna 5 374 830 ha. Patrz: „Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej”, R. 5, 1927, Warszawa, s. 128.

* Powyższe dane mają charakter szacunkowy. Były one stosunkowo dokładne w odniesieniu do lasów państwowych i przybliżone w odniesieniu do lasów prywatnych, gdyż w tym przypadku obejmowały powierzchnię leśną, zarówno zadrzewioną, jak i niezadrzewioną. Patrz: „Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej”, R. 5, 1927, Warszawa, s. 128.

w syntetyczny sposób przedstawia mapa (ryc. 1), pierwotnie opublikowana przez J. Miklaszewskiego w 1928 roku.

Od pierwszych dni po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku rozpoczęto organizację polskiej administracji leśnej. Jeszcze przed zakończeniem wojny 16 października 1918 roku utworzono w ramach Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Koronnych (powołanego na mocy dekretu Rady Regencyjnej z 3 stycznia 1918 roku o tymczasowej organizacji naczelnych władz Królestwa Polskiego, które 22 listopada tegoż roku przemianowane zostało na Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych) Sekcję IV Lasów. Na jej czele stanął Jan Miklaszewski, który następnie 29 stycznia 1919 roku objął kierownictwo Sekcji III Dóbr Państwowych powstałe z połączenia sekcji III i IV, w skład których wchodziły lasy, a w 1921 roku został dyrektorem nowo utworzonego Departamentu Leśnictwa w Ministerstwie Rolnictwa i Dóbr Państwowych. W 1919 roku w ramach urzędów wojewódzkich powołano wydziały leśne, a w 1920 roku najpierw Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej utworzyło cztery dyrekcje lasów państwowych (w Poznaniu, Toruniu, Bydgoszczy i Gdańsku – 31 stycznia 1920 roku), a następnie rząd w Warszawie powołał zarządy okręgowe lasów państwowych (w Warszawie, Radomiu, Siedlcach i Lwowie – 23 listopada 1920 roku), nadzorowane przez Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych. Do 1924 roku w całym kraju utworzono 337 nadleśnictw i 1433 leśnictwa²⁶.

Dnia 16 stycznia 1919 roku wydano dekret w przedmiocie organizacji urzędów ochrony lasów, które miały się zająć wykonaniem postanowienia Rady Ministrów w przedmiocie ochrony i użytkowania lasów z 30 grudnia 1918 roku²⁷. Zgodnie z jego postanowieniami (art. 2) urząd ochrony lasów składał się z: głównego inspektora ochrony lasów, okręgowych inspektorów ochrony lasów, komisarzy i podkomisarzy ochrony lasów oraz urzędników pomocniczych i gajowych. Ich zadaniem była ochrona lasów przed gospodarką rabunkową i wszelkiego rodzaju kradzieżami. Dekret szczegółowo określał również procedury związane z gospodarką leśną, stwierdzając m.in. w art. 26: „Každy plan gospodarstwa leśnego podlega rejestracji i zatwierdzeniu okręgowej komisji ochrony lasów”²⁸.

W trakcie tworzenia polskiej administracji leśnej wystąpiły duże trudności z obsadzeniem stanowisk polskimi specjalistami. Brakowało leśników na terenach dawnych zaborów pruskiego i rosyjskiego, gdyż władze tych państw nie zatrudniały Polaków w administracji lasów rządowych. Szczególnie trudna sytuacja kadrowa była na kresach wschodnich. W pierwszych latach niepodległości polska administracja leśna ze względu na uwarunkowania pozaborowe była

26 J. BRODA, 2000, *Historia leśnictwa...*, s. 93–95

<http://www.encyklopedia.puszcza-bialowieska.eu/index.php?dzial=haslo&id=784>.

27 Dekret w przedmiocie organizacji Urzędów Ochrony Lasów z 16 stycznia 1919 roku, (Dziennik Praw. 1919, poz. 117), Postanowienie Rady Ministrów w przedmiocie ochrony i użytkowania lasów z 30 grudnia 1918 roku.

28 Dekret w przedmiocie organizacji Urzędów Ochrony Lasów z 16 stycznia 1919 roku (Dziennik Praw. 1919, poz. 117).

zróżnicowana terytorialnie i w swojej działalności nierzadko opierała się na aktach prawnych wydanych w okresie zaborów. Pełna unifikacja administracji leśnej na obszarze całego kraju ustanowiona została rozporządzeniem Prezydenta RP z 30 grudnia 1924 r. o organizacji administracji lasów państwowych, które jednocześnie anulowało rozporządzenie Prezydenta RP w dniu 28 czerwca 1924 roku o statucie przedsiębiorstwa „Polskie Lasy Państwowe”. Pomimo kontrowersji dotyczących ich statusu prawnego Polskie Lasy Państwowe w następnych latach stały się jedną z najbardziej dochodowych instytucji państwowych, która systematycznie powiększała wielkość swojego majątku, rozszerzała krąg odbiorców polskiego drewna zarówno w kraju, jak i za granicą oraz dawała pracę dziesiątkom tysięcy ludzi²⁹.

Po podjęciu działalności polska administracja leśna w pierwszym rządzie zajęła się usuwaniem skutków zniszczeń i zaniedbań wojennych. Jednym z najpilniejszych działań okazało się usunięcie z lasów drewna ściętego i pozostawionego na miejscu, które ulegało stopniowemu gniciu i stanowiło dogodnie środowisko do wzrostu populacji różnego rodzaju szkodników. Starano się usunąć je w jak najkrótszym czasie i wykorzystać jako opał lub budulec, zwłaszcza że istniało olbrzymie zapotrzebowanie na drewno budowlane w związku z usuwaniem zniszczeń wojennych. Następnie zajęto się lasami zniszczonymi przez pożary, obumarłymi kompletnie lub zamierającymi pod wpływem nadmiernego żywicowania oraz opanowanymi przez szkodniki leśne³⁰. Przystąpiono również do odnawiania lasów państwowych. Już w 1921 roku nowo zalesiony obszar był większy niż powierzchnia wyrębów, gdyż wycięto w tym roku 19 915 ha, a zalesiono 21 807 ha. Ogółem w latach 1919–1923 wyreby objęły 83 tys. ha, a zalesiono 85,6 tys. ha³¹.

Pomimo wielu niekorzystnych okoliczności i zniszczeń produkcja drewna i innych produktów leśnych stanowiła jeden z filarów odradzającej się polskiej gospodarki. Możliwości produkcyjne polskich lasów w 1922 roku szacowano na 23,4 mln m³. Jednocześnie zapotrzebowanie na drewno użytkowe w całej Polsce oceniano na 16,2 mln m³. Z powyższych wyliczeń wynikało że Polska dysponuje nadwyżką sięgającą 7,2 mln m³, którą planowano przeznaczyć na eksport. Postulowano przy tym przestrzeganie pewnej normy wywozowej i uniemożliwienie nadmiernej dewastacji lasów oraz popieranie wywozu drzewa nie w stanie okrągłym, lecz w stanie przerobionym (półfabrykaty lub fabrykaty)³².

29 J. BRODA, 2000, *Historia leśnictwa...*, s. 80–83; rozporządzenie Prezydenta RP w dniu 28 czerwca 1924 roku o Statucie przedsiębiorstwa „Polskie Lasy Państwowe” (Dz. U., poz. 570); rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 30 grudnia 1924 roku o organizacji administracji lasów państwowych (Dz. U. 1924 nr 119, poz. 1079).

30 W b. Królestwie Kongresowym i w Małopolsce zniszczono podczas wojny około 4,5 mln budynków (w większości drewnianych), które czekały na odbudowę. Patrz: W. SOKOŁOWSKI, 1920, *Powojenna eksploatacja lasów i odbudowa w państwie polskim*, Kraków, s. 1–8; L. PĄCZEWSKI, 1924, *Lasy...*, s. 28; J. MIKLASZEWSKI, 1947, *Rzut oka...*, s. 15.

31 J. MIKLASZEWSKI, 1947, *Rzut oka...*, s. 20–21.

32 L. PĄCZEWSKI, 1924, *Lasy...*, s. 61.

Tabela 3. Produkcja drewna w Polsce na podstawie danych Departamentu Leśnictwa Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych z 1923 roku¹Table 3. Wood production in Poland on the data of the Department of Forestry of the Ministry of Agriculture and State Goods of 1923¹

Województwo	Produkcja roczna w m ³				Przypada drewna na głowę w m ³
	w lasach państwowych	w lasach pod przymusowym zarządkiem państwowym	w lasach prywatnych	razem	
Warszawskie	260 000	–	465 000	745 000	0,29
Łódzkie	215 000	–	415 000	630 000	0,26
Kieleckie	890 000	34 600	925 000	1 849 600	0,70
Lubelskie	360 000	–	1 265 000	1 615 000	0,67
Białostockie	1 500 000	800	610 000	2 110 800	1,55
Nowogórskie	360 000	1 000	2 000 000	2 361 000	0,99
Poleskie	580 000	9 600	1 200 000	1 789 600	0,87
Wołyńskie	650 000	1 500	1 500 000	2 151 500	1,07
Krakowskie	96 000	31 000	900 000	1 099 000	0,53
Śląsk Ciesz.	–	82 000	–	–	–
Lwowskie	124 000	1 400	1 500 000	1 625 400	0,56
Stanisławowskie	1 100 000	3 300	1 000 000	2 103 300	1,39
Tarnopolskie	–	1 400	750 000	761 400	0,47
Poznańskie	681 000	–	767 000	1 468 000	0,70
Pomorskie	979 000	–	238 000	1 217 000	1,12
Razem	7 795 000	166 600	13 535 000	21 526 600	0,74

¹Dane mają charakter szacunkowy.

Źródło: L. PĄCZEWSKI, 1924, *Lasy...*, s. 61.

W rzeczywistości produkcja lasów w Polsce w omawianym okresie była niższa od powyższych szacunków. Jej faktyczną wielkość z podziałem na województwa w 1922 roku przedstawiono w tabeli 3.

Z tabeli wynika, że produkcja drewna w całej Polsce wynosiła 21 516 600 m³, a na głowę jednego mieszkańca przypadało 0,74 m³. W pierwszych latach niepodległości wyrób drewna opałowego znacznie przewyższał wyrób drewna użytkowego. Z ogólnej ilości masy drzewnej, wyrobionej od 1 stycznia 1919 roku do 31 marca 1920 roku na drewno opałowe przypadło 60%, a na drewno użytkowe 40%. Wynikało to z małej podaży węgla kamiennego i jego wysokich cen w tym okresie oraz niewielkiego wykorzystania torfu³³.

Najbardziej brzemienne w skutki dla gospodarki leśnej okazały się decyzje polityczne władz polskich z lat 1918–1919. W związku z koniecznością odbudowy kraju ze zniszczeń wojennych oraz pod wpływem partykularnych interesów poszczególnych partii politycznych, które dążyły do jak najszybszego

33 L. PĄCZEWSKI, 1924, *Lasy...*, s. 62, 64.

powiększenia swojego elektoratu, najpierw uchwalono ustawę o ochronie i użytkowaniu lasów z 30 grudnia 1918 roku, a następnie 28 lutego 1919 roku ustawę sejmową dotyczącą zaopatrzenia ludności w drewno budulcowe i opałowe. Pierwsza z nich wprowadzała kontrolę państwa nad lasami oraz obrotem drewnem w lasach państwowych i prywatnych, a druga nakładała na lasy państwowe i prywatne obowiązek dostarczenia drewna budulcowego i opałowego po cenach urzędowych³⁴. W odniesieniu do drewna opałowego w wymiarze 1,5 mp z każdego hektara powierzchni posiadanych lasów, a w odniesieniu do drewna budulcowego w wysokości 30% ogólnej produkcji drewna budulcowego, przypadającej do eksploatacji z 10-letnich zrębów zaległych, bieżących i lat przyszłych. Wydając powyższe ustawy władze polskie potraktowały lasy podobnie, jak czyniły to wcześniej władze zaborcze czy prywatni właściciele znajdujący się w trudnej sytuacji finansowej, czyli jako łatwo dostępną rezerwę kapitałową i surowcową.

W celu realizacji powyższych aktów prawnych, na mocy ustawy z 28 lutego 1919 roku powołano przy urzędach wojewódzkich i starostwach komisje rozdziału drzewa i komisje odbudowy, które zajmowały się pozyskiwaniem i sprzedażą drewna osobom poszkodowanym w trakcie wojny. Niestety wielokrotnie dochodziło przy tym do różnego rodzaju nadużyć i korupcji, gdyż, jak pisali współcześni publicyści i krytycy wspomnianych ustaw, powyższe komisje często złożone były z osób przypadkowych i nieznających miejscowych stosunków oraz szukających łatwego zarobku³⁵.

---

34 Postanowienie Rady Ministrów z 30 grudnia 1918 roku w przedmiocie ochrony i użytkowania lasów (Dziennik Praw nr 3, poz. 86); ustawa sejmowa z dnia 28 lutego 1919 roku w przedmiocie zaopatrzenia ludności w drzewo budulcowe i opałowe (Dziennik Praw 1919, nr 20, poz. 229). W celu ich realizacji w latach 1920–1921 wydano szereg rozporządzeń, w tym m.in. rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Dóbr Państwowych w przedmiocie zajęcia i przygotowania drewna opałowego w lasach prywatnych na okres zimowy 1920/21 (Dz. U. 1920, poz. 585); rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Dóbr Państwowych 2 dnia 26 listopada 1920 roku w przedmiocie ustanowienia cen drewna opałowego, zajętego i przygotowanego w lasach prywatnych, na okres zimowy 1920/21 (Dz. U., poz. 772); rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Dóbr Państwowych w przedmiocie dostarczenia drewna budulcowego z lasów państwowych i prywatnych na cele odbudowy na okres pięcioletni od roku 1920/21 do 1924/25 (Dz. U. 1920, poz. 586); rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Dóbr Państwowych z dnia 23 kwietnia 1921 roku wydane w porozumieniu z Ministrem Skarbu i Ministrem Robót Publicznych w przedmiocie ustanowienia cen targowych drzewa budulcowego, zajętego w lasach prywatnych na cele odbudowy (Dz. U., poz. 252); rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Dóbr Państwowych z dnia 29 kwietnia 1921 roku o rozciągnięciu mocy obowiązującej rozporządzenia z dn. 2 września 1920 roku w przedmiocie dostarczenia drewna budulcowego z lasów państwowych i prywatnych na cele odbudowy na okres 5-letni od 1920/21 do 1924/25 roku (Dz. U., poz. 273).

35 Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Dóbr Państwowych w przedmiocie dostarczenia drewna budulcowego z lasów państwowych i prywatnych na cele odbudowy na okres pięcioletni od roku 1920/21 do 1924/25 (Dz. U., poz. 586). Patrz także: Z. PLATER, 1921,

Silnym bodźcem do wszelkiego rodzaju nadużyć w obrocie drewnem i opalem była duża różnica pomiędzy cenami urzędowymi a stale rosnącymi w rezultacie inflacji cenami rynkowymi. Gdy w 1921 roku cena urzędowa na drewno budowlane wynosiła od 40 do 50 marek za m³, to cena wolnorynkowa okrągłego drewna sosnowego w lesie (zależnie od gatunku) dochodziła do 1200 i 1500 marek za m³. Pomimo wielu protestów i głosów krytycznych na mocy ustawy z 28 lutego 1919 roku i kilku rozporządzeń z następnych lat tylko z lasów państwowych na potrzeby odbudowy wydano 26 mln mp drewna, wartego według cen urzędowych 15,8 mln MkP³⁶.

Kolejnym aktem prawnym, który stwarzał znaczące niebezpieczeństwo dla lasów prywatnych i w niewielkim stopniu państwowych, była ustawa z 10 lipca 1919 roku w przedmiocie reformy rolnej stanowiąca w art. 7, że „wszystkie lasy, do jakiegokolwiek kategorii dóbr należące z wyjątkiem lasów gminnych i drobnych przestrzeni prywatnych nienadających się do gospodarki Państwowej, przechodzą na własność Państwa przy należytem zlikwidowaniu praw serwitutowych”³⁷. Jednak ze względów prawnych i politycznych realizacja tak skonstruowanej reformy rolnej została odsunięta w czasie i w omawianym okresie nie przyniosła lasom negatywnych skutków. Podobnie było z uchwaloną 5 lipca 1920 roku ustawą o likwidacji serwitutów na terenie b. Królestwa Polskiego, która przewidywała likwidację powyższych służebności za odszkodowaniem, także w postaci kawałka lasu lub gruntu poleśnego, który jednak można było przekazać na ten cel jedynie za zgodą urzędu ochrony lasów. W odniesieniu do ziem wschodnich wydano ustawę serwitutową 10 stycznia 1922 roku zakładającą ich likwidację za odszkodowaniem w postaci ziemi i lasów lub gotówki³⁸. Na odszkodowania nie można było przeznaczyć lasów ochronnych lub nieodpowiednich pod uprawę rolną. Jednocześnie przeprowadzono likwidację służebności pastwiskowych w lasach, zgodnie z którą chłopom oddawano jedną trzecią powierzchni lasów obciążonych serwitutami z prawem wycięcia drzewostanu. Znoszenie serwitutów i przekazywanie chłopom obszarów leśnych do 1924 roku przebiegało bardzo powoli

---

Lasy polskie i sprawa odbudowy, Warszawa, s. 15; W. MILLER, 1922, *Wpływ odbudowy kraju...*, „Rynek Drzewny i Przegląd Leśniczy”, nr 34, s. 2.

36 Z. PLATER, 1921, *Lasy polskie i sprawa odbudowy*, Warszawa, s. 15; L. PĄCZEWSKI, 1924, *Lasy...*, s. 70; W. MILLER, 1922, *Wpływ odbudowy kraju...*, „Rynek Drzewny i Przegląd Leśniczy”, nr 40, s. 4; nr 42, s. 3–4.

37 W. MILLER, 1922, *Wpływ odbudowy kraju...*, „Rynek Drzewny i Przegląd Leśniczy”, nr 43, s. 4; *Dzieje lasów, leśnictwa...* 1965, s. 325–326.

38 Ustawa z dnia 7 maja 1920 r. o likwidacji serwitutów na terenie b. Królestwa Kongresowego (Dz. U. 1922, nr 42, poz. 249; ustawa z dnia 10 stycznia 1922 roku w przedmiocie likwidacji serwitutów w województwach: wołyńskim, poleskim i nowogródzkim oraz w powiatach: białowieskim, białostockim, bielskim, grodzieńskim, sokólskim i wołkowyskim województwa białostockiego (Dz. U. 1922, nr 10, poz. 65); J. BRODA, 2000, *Historia leśnictwa...*, s. 75.

ze względu na skomplikowane procedury i niskie stawki, według których obliczano ewentualny ekwiwalent³⁹.

Wśród innych problemów, z którymi borykała się polska administracja leśna w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości, znalazły się: powszechna kradzież drewna, nadmierny wyrąb, zaniedbania w uprawach leśnych, gradacje szkodników oraz powszechne kłusownictwo, które razem wzięte stanowiły znaczące zagrożenie dla flory i fauny polskich lasów.

ZAKOŃCZENIE

Lasy były u progu niepodległości znaczącym czynnikiem rozwoju gospodarczego. Dostarczały wielu surowców, wśród których bezsprzecznie najważniejszym było drewno, szeroko wykorzystywane w górnictwie, budownictwie i przemyśle drzewnym oraz jako opał. W pierwszych latach niepodległości stanowiło również jeden z najważniejszych polskich towarów eksportowych. W ten sposób gospodarka leśna miała znaczący wkład w tworzenie dochodu narodowego oraz była miejscem zatrudnienia dla wielu osób, zarówno w lasach, jak i w przemyśle i usługach wykorzystujących las i jego produkty.

W krótkim czasie zorganizowano polską administrację leśną, która z jednej strony zajęła się ochroną lasów przed dalszą degradacją (zwalczając dzikie wyręby i kradzież drewna oraz kłusownictwo i gradacje owadów), z drugiej przystąpiła do prac ewidencyjnych, sporządzania planów urządzenia lasów, planowych wyrębów i odnawiania lasów. Wszystko to w wyjątkowo niekorzystnych, trudnych warunkach, związanych z toczącą się wojną polsko-bolszewicką, brakiem dostatecznej liczby polskich leśników, map, rejestrów pomiarowych i operatów urządzenia lasów. Największe postępy w usuwaniu zniszczeń i zaniedbań oraz w przywracaniu normalnej gospodarki leśnej w stosunkowo krótkim czasie osiągnięto w lasach państwowych. W lasach prywatnych, które stanowiły większość lasów w II RP, proces odbudowy przebiegał znacznie wolniej. Pomimo objęcia lasów prywatnych ochroną państwową już w 1918 roku nierzadko były one przedmiotem gospodarki rabunkowej, a odnowienia i inne działania ochronne z braku fachowej wiedzy lub ze względów finansowych zaniedbywano⁴⁰.

Dodatkowe trudności w odbudowie gospodarki leśnej we wszystkich kategoriach lasu (zarówno w lasach państwowych, jak i prywatnych) wynikały też

---

39 Ogółem do 1937 roku z tytułu likwidacji serwitutów przekazano chłopom 337 tys. ha lasów, z czego 80% w latach 1925–1930. Patrz: *Dzieje lasów, leśnictwa...* 1965, s. 325–328.

40 Przełomem w dziedzinie gospodarki i ochrony w lasach niepaństwowych stało się dopiero rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 czerwca 1927 roku o zagospodarowaniu lasów niestanowiących własności państwa. Po licznych poprawkach tekst jednolity opublikowano 15 listopada 1932 roku (Dz. U.R.P. nr 111, poz. 932); „Las Polski” 1938, R. 18, nr 11; *Dzieje lasów, leśnictwa...* 1965, s. 322–323.

z nałożonych na lasy wysokich danin na rzecz odbudowy kraju ustawami z 28 lutego 1919 roku i następnie z 6 lipca 1923 roku o daninie lasowej na cele odbudowy kraju. Lasy państwowe i prywatne obciążone zostały obowiązkiem dostarczenia drewna opałowego i budulcowego po cenach urzędowych, które były wielokrotnie niższe od cen rynkowych⁴¹. Powstałe w ten sposób straty finansowe dodatkowo utrudniły prowadzenie koniecznych inwestycji i odnowień oraz zatrudnianie koniecznych specjalistów.

Niemniej rezultaty osiągnięte w pierwszych latach niepodległości można ocenić pozytywnie, szczególnie w lasach państwowych, gdzie udało się zahamować ubytek lasów, gdyż już w 1921 roku obszar odnowień był większy niż obszar wycieków.

LITERATURA

- BRODA J., 2000, *Historia leśnictwa w Polsce*, Poznań.
- CZERNIAKÓW A., 1921, *Lasy i ich zniszczenie w b. Królestwie Polskim i Małopolsce*, „Roboty Publiczne”, z. 1.
- BRODA J. (red.), 1965, *Dzieje lasów, leśnictwa i drzewnictwa w Polsce*, Warszawa.
- KADER S., 1920, *Katastrofalna gospodarka na Litwie i Białej Rusi*, Wilno.
- ŁUCZAK C., 1988, *Od Bismarcka do Hitlera. Polsko-niemieckie stosunki gospodarcze*, Poznań.
- MIKŁASZEWSKI J., 1928, *Lasy i leśnictwo w Polsce*, t. I, Warszawa.
- MIKŁASZEWSKI J., 1947, *Rzut oka na dzieje i stan leśnictwa i łowiectwa polskiego w okresie 1918–1939*, „Sylwan”, R. 1947.
- MILLER W., 1922, *Wpływ odbudowy kraju, parcelacji i likwidacji serwitutów leśnych na stan naszych lasów*, „Rynek Drzewny i Przegląd Leśniczy”, nr 32–46.
- PĄCZEWSKI L., 1924, *Lasy. Przemysł i handel drzewny w Polsce*, Warszawa.
- PLATER Z., 1921, *Lasy polskie i sprawa odbudowy*, Warszawa.
- „Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej”, R. 5, 1927, Warszawa.
- SOKOŁOWSKI W., 1920, *Powojenna eksploatacja lasów i odbudowa w państwie Polskim*, Kraków.
- Vierteljahrshefte zur Statistik des Deutschen Reiches*, 1917, 25. Jahrgang 1916, Viertes Heft, Berlin.

41 Ustawa z dnia 6 lipca 1923 roku o poborze daniny lasowej na cele odbudowy kraju (Dz. U. nr 87, poz. 676).

LASY NA ZIEMIACH POLSKICH U PROGU NIEPODLEGŁOŚCI (1918–1924)

S t r e s z c z e n i e

Stan i obszar lasów w momencie odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 roku był rezultatem wielowiekowej aktywności gospodarczej człowieka, której zasadniczym rezultatem była postępująca deforestacja tych ziem. Powyższy proces rozpoczął się we wczesnym średniowieczu, ale jego tempo wzrosło w XIX i na początku XX wieku, pod wpływem reform uwłaszczeniowych, industrializacji, urbanizacji i gospodarki rabunkowej w czasach wojen. Artykuł omawia proces deforestacji i charakter gospodarki leśnej w XIX wieku i podczas I wojny światowej, stan lasów u progu niepodległości, budowę polskiej administracji leśnej i jej działania oraz akty prawne wydane przez władze polskie począwszy od 1918 roku dotyczące ochrony lasów i gospodarki leśnej.

Słowa kluczowe: lasy polskie, serwituty, I wojna światowa, polska administracja leśna, ochrona lasów, danina lasowa

POLISH FORESTS AFTER REGAINING OF INDEPENDENCE (1918–1924)

S u m m a r y

The condition and the area of forests in the moment of regaining independence by Poland in 1918 was a result of centuries-old human economic activity, whose basic result was a progressive deforestation of these areas. The abovementioned process was continued in the 19th and the beginning of the 20th century influenced by enfranchising reforms, industrialization, urbanisation and wasteful exploitation in the times of wars. The article describes the process of deforestation and the characteristics of forestry economy in the 19th century and during WWI, the condition of forests on the verge of Polish independence, the development of Polish forest economy and its crucial actions and political decisions and legal acts issued by Polish authorities beginning in 1918, concerning the protection of forests and forest economy.

Keywords: Polish forests, easements, WWI, Polish forests administration, protection of forests, forest levy